

ВІДГУК

офіційного опонента **Панькової Оксани Володимирівни**

на дисертаційну роботу

Проценко Ольги Олександрівни

на тему: «Волонтерські практики в умовах вимушеної міграції
в сучасній Україні: чинники та наслідки актуалізації»,

подану до спеціалізованої вченої ради Д 64.051.15 Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна

на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук
за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Тема дисертаційної роботи, яка спрямована на соціологічну концептуалізацію феномену українського волонтерства, виявлення чинників актуалізації волонтерських практик є слабо розробленою та гостро затребуваною українським суспільством. Події Євромайдану, анексії Криму, розгортання та ескалація збройного конфлікту на Сході країни, пов'язані з вимушеною міграцією населення Донецької та Луганської областей. Гостра потреба у допомозі українській армії та постраждалим внаслідок бойових дій підняли хвилю потужного громадського волонтерського руху в Україні. Саме ці драматичні події сформували особливий соціетальний контекст активізації волонтерства, призвели до кардинальних змін в суспільно-політичній та соціокультурній площинах, актуалізували запит на мобілізацію внутрішніх ресурсів суб'єктів суспільного розвитку і громадян, і суспільства, і держави для збереження життя і здоров'я, забезпечення захисту та безпеки на індивідуальному та груповому рівнях.

Порушення суверенітету України, довгостроковий збройний конфлікт на Донбасі, тривале вимушене переселення українських громадян (1,5 млн. осіб) призвели до кардинальних трансформацій у суспільстві. За цей період змінюється якісний і кількісний склад переселенців, умови їх життєдіяльності, зміст та характер волонтерської діяльності. Безпрецедентним є досвід українського волонтерського руху і волонтерських практик самих внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Це надає підстави уособлювати вимушених переселенців у новій якості – як активних самоорганізованих громадян, що виступають ресурсом розвитку та саморозвитку на особистісному рівні, на

рівні приймаючих громад, суспільства в цілому. Тому дослідження волонтерських громадянських практик в умовах вимушеної міграції становить не лише науковий, але й значний суспільний інтерес.

Саме цій тематиці присвячена дисертаційна робота Проценко О.О. Вона обрала предметом свого дослідження розкриття чинників та наслідків актуалізації волонтерських практик в умовах вимушеної міграції в сучасній Україні. На сьогодні дослідницький ракурс вивчення волонтерських практик українських громадян, а саме тієї соціальної групи, яка чи не найбільше постраждала збройного конфлікту на Сході України - вимушених переселенців є вкрай обмеженим, малодослідженим з наукової точки зору.

Новітні ризики та загрози через пандемію COVID-19 потребують високого рівня внутрішньої організованості та інтегрованості соціуму, поширення цінностей суспільного блага, конструктивних самоорганізаційних процесів, актуалізації волонтерських практик, інших практик самоорганізованої активності українських громадян. У зв'язку з визначеним обрана тема дисертаційного дослідження є актуальною та своєчасною.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження

Детальне ознайомлення з дисертаційною роботою показало, що вона містить доволі багато нових оригінальних та інноваційних положень, обґрунтовані висновки, які є особистим внеском дисертантки в розробку концептуальних та емпіричних засад розвитку волонтерства. В дисертаційній роботі є кілька ключових напрямів наукових положень, які визначено *вперше*, що є гідним досягненням пошукувача на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук.

Вперше комплексно і органічно застосовано положення соціокультурного підходу і «практичної парадигми» для визначення і розкриття сутності волонтерства як соціокультурної практики.

Дисертанткою вперше встановлено взаємозв'язок макросоціальних і мікросоціальних чинників актуалізації волонтерства в умовах вимушеної міграції; доведено, що головним наслідком актуалізації волонтерства в цих умовах є формування та розвиток соціальної суб'єктності особистості. Розкрито роль волонтерства як соціокультурної практики при переході

внутрішньо переміщеної особи з пасивної позиції об'єкта до активної позиції суб'єкта, що сприяє розвитку потенціалу соціальної суб'єктності особистості ВПО.

Вперше визначено *чотири модуси волонтерських практик ВПО* за формою залученості: 1) індивідуальне волонтерство; 2) волонтерство у складі спільнот самодопомоги ВПО; 3) волонтерство у складі організацій, що опікуються проблемами ВПО; 4) волонтерство у складі інших організацій, ініціатив. Виявлено *основні мотиви волонтерів-переселенців*, це: альтруїстичні, інструментальні, адаптивні мотиви та мотиви обов'язку. (с.170-172). Обґрунтовано, що волонтерство допомагає ВПО сформувати та інкорпорувати соціальний (у т.ч. контактний) та культурний капітали. Дисертанткою обґрунтовано доцільність волонтерських практик, які є важливим чинником адаптації ВПО до нових умов життя та подолання негативних впливів культурної травми.

Авторкою дослідження вперше на підставі результатів дискурс-аналізу повідомлень ЗМІ виявлено такі типи дискурсу щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО): дискурс знедоленості, який породжує дискурс патерналізму; дискурс девіантності, який породжує дискурс стигматизації; дискурс активності; при цьому найбільш поширеним є дискурс знедоленості, в якому ВПО розглядаються як об'єкти соціальної допомоги;

В дисертаційній роботі дістав подальшого розвитку категоріальний апарат дослідження волонтерства в сучасному українському суспільстві: запропоновано визначення «волонтерство як соціокультурна практика», «внутрішньо переміщені особи як суб'єкти волонтерства» (внутрішньо переміщені особи як ініціатори та безпосередні учасники волонтерських практик, залученість до яких ґрунтується на певних ціннісних орієнтаціях ВПО, їхній мотивації, життєвих стратегіях тощо), «модуси реалізації волонтерських практик», «суб'єктний потенціал волонтерських практик» (актуалізація суб'єктних якостей особистості - прагнення до самореалізації, самостійності, активної участі у вирішенні як власних, так і суспільних проблем); «напівволонтерства», «псевдоволонтерства» (мімікрія волонтерської діяльності) тощо.

В дисертаційній роботі отримали подальший розвиток положення теорії культурної травми П. Штомпки в концептуальних основах аналізу факторів

актуалізації українського волонтерства. Розвинено положення про те, що в кожній травмі є центральні групи, які глибоко переживають і сприймають її, завдяки доповненню кейсом про внутрішньо переміщених осіб.

Адаптовано до дослідження процесів вимушеної внутрішньої міграції на прикладі українського досвіду положення теорій міграції («тяжіння та виштовхування» Е. Лі, теорія міграційних мереж Д. Массея, концепція трьохстадійності міграційного процесу Л. Рибаківського).

Дисертанткою влучно удосконалено та доповнено класифікацію мікрофункцій волонтерства (за М. Певною): до функцій самопізнання, самоствердження, пізнавальної функції, функції професіоналізації, обґрунтовано функцію формування соціального, культурного та символічного капіталу особистості, розкрито функцію формування політичного капіталу (репутаційного капіталу, капіталу довіри).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих автором у дисертації

Дисертаційна робота Проценко О.О. виконана на високому науковому рівні з використанням як загальнонаукових, так і спеціальних сучасних методів дослідження, що дозволило одержати достовірні наукові результати та зробити обґрунтовані наукові висновки. За структурою та змістом робота має високу ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, відповідає меті та завданням дослідження, містить наукову новизну.

Досягнення мети і реалізація завдань дослідження забезпечуються завдяки використанню загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, індукції, дедукції, типологізації, історико-генетичного методу тощо. У дисертації застосовано такі методи соціологічного дослідження, як напівструктуроване глибинне інтерв'ю, критичний дискурс-аналіз ЗМІ.

Дисертанткою вдало обрано теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження - концептуалізація волонтерських практик в межах соціокультурного підходу, який дозволяє розглядати волонтерство як найважливіший елемент культури суспільства, необхідний для зміцнення довіри, саморегуляції, самовідтворення культурної системи; розкрито потенціал міждисциплінарного розуміння об'єкта та предмета дослідження.

Для інтерпретації чинників актуалізації волонтерських практик в Україні в умовах вимушеної міграції абсолютно обґрунтованим є вибір теорії культурної травми (П. Штомпка). Вдало застосовано положення теорій «тяжіння та виштовхування», міграційних мереж, концепції трьохстадійності міграційного процесу при концептуалізації явища вимушеної внутрішньої міграції. Для розуміння процесів конструювання образів внутрішньо переміщених осіб вдалим є вибір дисертанткою системи критичного дискурс-аналізу, положень теорії соціальної суб'єктності в контексті розгляду суб'єктних характеристик волонтерів.

Достовірність та обґрунтованість наукових результатів та висновків, що виносяться на захист, забезпечена солідною емпіричною базою дослідження. Цінним є те, що роль роботи становлять результати авторських досліджень: критичний дискурс-аналіз повідомлень ЗМІ; напівструктуровані глибинні інтерв'ю з внутрішньо переміщеними особами, що залучені до волонтерських практик ($n=21$). У дисертаційній роботі також використані результати кількісних та якісних досліджень, що проведено в Україні. Отже наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі Проценко О.О. є обґрунтованими та достовірними.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Структура та змістовне наповнення **вступної частини** роботи є логічним, доцільним, не викликає заперечень.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження волонтерства» здійснено узагальнення та проведено аналіз теоретико-методологічних засад дослідження волонтерства, розкрито зміст понять, функцій та класифікації волонтерства в контексті міждисциплінарної перспективи (с.15-37). У якості теоретичної рамки для аналізу волонтерства дисертантка обрала соціокультурний підхід та «практичну парадигму»; в їх межах запропоновано концептуалізацію волонтерства як соціокультурної практики.

Цінним є те, що авторка залучає широкий спектр соціологічних теорій для формування методологічного підґрунтя дослідження феномену волонтерства. Нею застосовано теоретичні засади феноменології А. Шюца, теорію індивідуалізованого суспільства З. Баумана, теорію структурації

Е. Гідденса, теорію творчого альтруїзму П. Сорокіна, теорію соціального капіталу П. Бурдьє, теорію соціальної солідарності Е. Дюркгейма. Важливим внеском дисертантки є також те, що вона залучила теорії суб'єктності (які представлені в роботах В. Ядова, Л. Сокурянської, В. Абеніної та ін.), їх адаптувала до розкриття теми дисертаційного дослідження, продовжила традиції харківської соціологічної школи. Особлива увага приділена показникам соціальної суб'єктності: психологічній, теоретичній та практичній (володіння певними знаннями, вміннями та навичками), готовності індивіда до самостійної діяльності; відповідальності за її результати; готовності до ризику; здатності впливати на інших суб'єктів; адаптивно-інноваційному потенціалу (здатність перебудовувати свідомість і поведінку під впливом соціокультурних умов, що змінюються); специфічній життєвій стратегії; цінності та ціннісним орієнтаціям особистості (за Л. Сокурянською) (с.38-54).

Авторка дисертації запропонувала концептуалізацію волонтерства як соціокультурної практики через органічне поєднання теоретичних засад соціокультурного підходу та «практичної парадигми; а також виявляє такі загальні універсальні риси: усталеність; відтворення; нормативність; масовість. Вона розкриває структуру волонтерських практик з виокремленням «зовнішньої» (дії для розв'язання суспільних проблем), та «внутрішньої» (моральний вибір волонтерів) сторін, наголошує на наявності у соціальних практиках подвійної структури: з одного боку, вони детермінуються соціальним середовищем (потреби суспільства), з іншого – впливають на середовище (активність індивіда), змінюючи його структуру (за П. Бурдьє), також авторка підкреслює фоновість та повсякденність волонтерських практик (за Л. Вітгенштайн та П. Бурдьє), їх «розкриваючий» характер, що втілюється у формуванні та відтворенні ідентичності волонтера (за М. Гайдеггер); визначає інституціоналізованість та неінституціоналізованість волонтерських практик (за М. Шабановою) (с. 54-59).

Обраний за основу соціокультурний підхід дає змогу авторці інтерпретувати волонтерство як феномен, що органічно пов'язує систему суспільних відносин (суспільством), культуру (сукупність цінностей і норм) та особистість. (с.60-63). Дисертантка приходить до висновку, що волонтерство, як соціокультурна практика, це - хабітуалізовані (узвичаєні) дії людини або групи людей, що мають добровільний характер, спрямовані на вирішення

соціальних проблем певних категорій населення та залежать від соціокультурного контексту, зокрема цінностей, норм, традицій, взірців поведінки тощо історично конкретного суспільства.(с. 64-65).

У другому розділі **«Чинники актуалізації волонтерства в сучасній Україні»** дисертанткою здійснено аналіз розвитку українського волонтерства протягом останніх семи років розкрито особливості та чинники його змін в контексті вимушеної міграції. Дисертантка розкриває історичні етапи становлення волонтерства в Україні від «протоволонтерства» до сьогодення. Особливу увагу приділено новітньому етапу розвитку волонтерства (з 1991 р.), де аналізуються сплески активізації цього феномену. Для Кейсу України дисертантка вдало застосовує концепцію культурної травми П. Штомпки для інтерпретації травматичних подій, які спричинили до «безпрецедентного» волонтерського руху в Україні (анексія Криму, збройний конфлікт на Донбасі, бойові дії, акти насильства, вимушена внутрішня міграція тощо); розкриває ланцюг травматичних подій, кожна з яких сприяла появі нових травм і впливала на зміни в соціальній структурі населення України, появі нових соціальних груп.

Вона знайшла вдалий підхід для розкриття методологічних та емпіричних вимірів волонтерства через засади соціологічної теорії соціальних змін, а саме через застосування концепту культурної травми П.Штомпки (с. 38-54).

Дисертанткою визначено макросоціальні чинники активізації українського волонтерського руху, які полягають у зростанні соціальної напруги; загрозі державному суверенітету; появі нових соціально вразливих груп (внутрішньо переміщені особи; військові, що залучені в АТО/ООС та їхні сім'ї; жителі прифронтових міст та селищ тощо); дефіциті якісних управлінських рішень(с.66-87).

У межах даного розділу дисертантка розглядає вимушену міграцію як чинник актуалізації волонтерства. Акцентовано увагу на обмеженості підходів щодо концептуалізації процесу вимушеної внутрішньої міграції. Авторка пропонує застосувати теорії «тяжіння та виштовхування» Е. Лі, міграційних мереж Д. Массея, концепцію трьохстадійності міграційного процесу Л. Рибаківського, які було адаптовано для дослідження явища вимушеного внутрішнього переміщення в Україні (с.87-99)

Окремо дисертантка визначає чинники вимушеної міграції, які полягають в уникненні: 1) негативних наслідків збройного конфлікту, 2) насильства, 3) порушень прав людини; 4) надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, що несуть загрозу життю та здоров'ю. Їй вдалося здійснити концептуалізацію поняття «внутрішньо переміщена особа»; розмежувати це поняття з суміжними: «біженець», «економічний мігрант», «шукач притулку»; виділити основні ознаки-критерії внутрішнього переміщення (с. 100-101)

Авторкою дисертації на підґрунті аналізу даних кількісних та якісних соціологічних досліджень виділено об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на адаптацію та інтеграцію ВПО до нового середовища. Обґрунтовано, що довгострокова вимушена міграція стає чинником актуалізації процесів інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до приймаючих громад (с. 104-110).

У третьому розділі «Волонтерські практики як чинник та показник формування соціальної суб'єктності» дисертанткою здійснено емпіричний вимір волонтерських практик: проаналізовано медійний та повсякденний дискурси щодо внутрішньо переміщених осіб, виділено модуси волонтерських практик серед ВПО, схарактеризовано основні прояви соціальної суб'єктності волонтерів-переселенців. Цінним є те, що емпіричною базою дослідження волонтерських практик стали результати саме авторських досліджень дисертантки, а новими суб'єктами волонтерських практик виступили внутрішньо переміщені особи (ВПО). При формуванні образу внутрішньо переміщених осіб у медійному та повсякденному дискурсах дисертантка 1) здійснила критичний дискурс-аналіз повідомлень ЗМІ, що представлені у 2014–2018 роках у загальнонаціональних та регіональних державних й недержавних ЗМІ; 2) узагальнила результати проведених нею напівструктурованих глибинних інтерв'ю з внутрішньо переміщеними особами, що залучені до волонтерських практик. Дисертантка залучала результати інших кількісних і якісних соціологічних досліджень, які були проведені в Україні із зазначеної тематики (с.113-134).

В результаті проведених емпіричних досліджень виявлено провідні дискурси, що конструюються національними та регіональними ЗМІ: дискурс знедоленості - дискурс патерналізму; дискурс девіантності - дискурс

стигматизації; дискурс активності (у тому числі публікації про благодійну й волонтерську діяльність переселенців). Акцентовано на тому, що найбільш поширеним є дискурс знедоленості, в якому ВПО розглядаються як об'єкти соціальної допомоги держави, міжнародних організацій, волонтерів та ін. (с.116- 120).

Дисертанткою обґрунтовано факт того, що намагаючись пом'якшити вплив культурної травми та вирішуючи проблеми різного рівня під час адаптації та інтеграції, внутрішньо переміщені особи намагаються задовольнити свої потреби, використовуючи різні ресурси. Одним з таких ресурсів є участь у волонтерстві (с.134-149).

Дисертанткою виявлено, що однією з проблем на шляху інтеграції та адаптації ВПО є заангажоване ставлення до них членів приймаючих громад. Образи ВПО, що формуються ЗМІ та відтворюються в суспільстві, як правило, негативно впливають на їхню адаптацію до нових соціальних умов. Вона розкриває пріоритетні життєві стратегії вимушених переселенців у процесах адаптації та інтеграції у приймаючі громади, які актуалізують два різновиди суб'єктності (за Л. Сокурянською) – ситуативну (реактивну) та усталену; обґрунтовує, що волонтерство допомагає ВПО сформувати та інкорпорувати соціальний (у т.ч. контактний) та культурний капітали (149-170). Актуалізована суб'єктність ВПО характеризується самотрансцендентністю (здатністю долати труднощі через активну діяльність та здатністю впливати на інших суб'єктів (у т.ч. залучати до волонтерських практик інших) (с.170-172). Наявність диспозиційної та актуалізованої соціальної суб'єктності сприяє адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб до приймаючої громади.

Структура та обсяг дисертації Проценко О.О. відповідає встановленим вимогам. Список використаних джерел містить 339 найменувань.

Наукове значення та практична значимість одержаних результатів

Дисертаційне дослідження Проценко О.О. полягає в розробці дисертанткою концептуальних теоретико-методологічних та засад дослідження феномену волонтерства як соціокультурної практики з позицій соціологічного знання; у визначенні мікросоціальних та мікросоціальних чинників актуалізації волонтерства в умовах вимушеної міграції; розкритті

ролі волонтерських практик у формуванні соціальної суб'єктності особистості. Поглиблено засади застосування теорії культурної травми П.Штомпки для кейсу України, визначено маркери змін соціокультурного контексту через травматичні події 2013-2014 рр., які призвели до сплеску волонтерської активності українських громадян. Розкрито механізми актуалізації волонтерських практик внутрішньо переміщених осіб, виявлено модуси реалізації волонтерських практик, які формують диспозиційну та актуалізовану соціальну суб'єктність особистості. Емпіричний вимір волонтерських практик вимушених переселенців України, запропонований дисертанткою, може бути застосований для дослідження феномену волонтерства в інших країнах світу, які перебувають у спектрі подібних травматичних подій.

Основні положення та висновки роботи можуть бути використані представниками міжнародних організацій, органів державної та місцевої влади для організації ефективної взаємодії з волонтерськими організаціями та ініціативними групами, з представниками волонтерських та громадських організацій з метою вдосконалення взаємодії з населенням, залучення його до волонтерської діяльності. Також матеріали дисертації також можуть бути використані під час розробки та вдосконалення законодавчих актів щодо волонтерської діяльності в Україні. Результати дисертаційної роботи можуть сприяти розвитку таких галузей наукового знання, як соціологія громадянського суспільства, соціологія міграції, соціологія молоді, соціологія моралі, соціальна робота. Положення, що висунуто й обґрунтовано в роботі, можуть бути використані під час розробки та викладання навчальних курсів із зазначених галузей соціологічного знання.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях

Результати дисертаційного дослідження Проценко О.О. викладено у 12 публікаціях, у тому числі у 6 статтях, 5 із яких опубліковано у фахових виданнях України із соціології, 1 стаття — у закордонному періодичному виданні та 6 тез доповідей на вітчизняних наукових конференціях. В дисертаційній роботі з числа публікацій в співавторстві використано лише ті

наукові положення, що належать особисто дисертантці. Усі публікації розкривають зміст дисертації, основні положення й висновки. Опубліковані Проценко О.О. статті й тези конференцій повною мірою висвітлюють зміст дисертаційного дослідження, його основні наукові положення та висновки, що відповідає встановленим нормативним вимогам.

Спрямованість міжнародних та всеукраїнських конференцій, у роботі яких взяла участь дисертантка, повною мірою розкривають дослідницьку проблему щодо соціологічної концептуалізації волонтерства як соціокультурної практики, визначення його ролі в становленні соціальної суб'єктності внутрішньо переміщених осіб. Апробація результатів дисертаційного дослідження підтверджується участю у достатній кількості міжнародних та вітчизняних наукових конференціях.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він достатньою мірою відповідає вимогам, що висуваються МОН України. Зміст автореферату розкриває зміст, основні положення, новизну, результати і висновки дисертаційного дослідження Проценко О.О.

Дискусійні положення та зауваження

1. Певні зауваження стосуються змісту підрозділів 2.2. «Вимушена внутрішня міграція як чинник актуалізації волонтерства», та підрозділу 2.3. «Внутрішньо переміщені особи: концептуалізація поняття та кейс України». За наявності солідного списку використаних джерел їх згадування не завжди супроводжується їх використанням у дисертаційній роботі. Доцільним і необхідним було би використання в зазначених підрозділах наукові напрацювання українських фахівців, що мають пряме відношення до теми дослідження: «Українське суспільство: міграційний вимір», «Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегій успіху», «Донбас і Крим: ціна повернення», «Захист прав внутрішньо переміщених осіб» та ін., в яких на підґрунті соціологічних і статистичних даних обґрунтовано зовнішні і

внутрішні чинники вимушеної міграції та її наслідки; розкрито соціокультурні особливості ВПО та специфіку їх адаптації; підтверджується позиція, що внутрішньо переміщені особи є ресурсом розвитку територіальних громад та країни (усі джерела - у відкритому електронному доступі).

2. Серед пріоритетних мотивів мобілізації та активізації діяльнісного потенціалу ВПО є прагнення до відновлення свого довоєнного соціального статусу за критеріями: 1) суспільного визнання, 2) професійного статусу; 3) соціального та культурного капіталу; 4) матеріального достатку; 5) приватної власності (житла) тощо. Це стосується перш таких категорій серед ВПО, як освітян, медиків, науковців, банкірів, підприємців малого та середнього бізнесу тощо. Одночасно активно займаються благодійною діяльністю, меценатством високо ресурсні ВПО. В дисертаційній роботі цей аспект не розглядається.

3. В дисертаційній роботі (відповідно до визначених дисертанткою об'єкта та предмета дослідження) не піднімається важливе питання сьогодення - залученості ресурсів волонтерства на подолання ризиків та загроз пандемії COVID-19 в Україні, що особливо важливо для ВПО, становище яких в умовах поширення пандемії значно ускладнилося. Яку позицію займають волонтери-ВПО в новітніх умовах?

4. Результати дисертаційного дослідження є ґрунтовними і цінними з позицій суспільної практики та прийняття якісних управлінських рішень. Дисертантці доцільно було би взяти участь у відкритих громадських обговореннях та надати пропозиції та практичні рекомендації для внесення змін та доповнень до таких проєктів: «Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2023 року», а також до «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки».

Однак висловлені дискусійні положення та зауваження не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження Проценко О.О., не заперечують його основних положень. Робота має самостійний і завершений характер, містить науково обґрунтовані результати щодо соціологічної концептуалізації вітчизняного волонтерства в умовах вимушеної міграції; чинників та наслідків актуалізації волонтерських практик.

Загальний висновок
про відповідність роботи встановленим вимогам

Дисертаційне дослідження Проценко Ольги Олександрівни проведено на високому науковому рівні, має вагомe теоретико-методологічне, науково-практичне значення, є самостійним, цілісним, завершеним і логічно побудованим дисертаційним дослідженням, що відповідає чинним вимогам, які пред'являються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук.

Викладений вище аналіз дисертаційної роботи, змісту автореферату та публікацій; наукова обґрунтованість, новизна, теоретична та практична значущість отриманих результатів дослідження, їх апробація дають підстави стверджувати, що дисертаційна робота «Волонтерські практики в умовах вимушеної міграції в сучасній Україні: чинники та наслідки актуалізації» відповідає вимогам МОН України щодо кандидатських дисертацій, зокрема п.п. 9, 11, 13, 14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. зі змінами, внесеними Постановами КМ № 656 від 19.08.2015; № 1159 від 30.12.2015; № 567 від 27.07.2016; № 943 від 20.11.2019; № 607 від 15.07.2020, а її авторка Проценко Ольга Олександрівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент:

Кандидат соціологічних наук, доцент,
зав. сектором економічної соціології
відділу економічних проблем соціальної політики
Інституту економіки промисловості НАН України

О.В.Панькова

Підпис О.В. Панькової засвідчую:

Учений секретар Інституту економіки
промисловості НАН України, к.е.н.

М.О. Солдак

12 квітня 2021 року